

بسم الله الرحمن الرحيم

آثار حجاب بر روابط اجتماعی از منظر آموزه های دینی

مریم جوکار^۱

چکیده

این مقاله به بررسی تاثیر حجاب بر روابط اجتماعی از منظر آموزه های دینی می پردازد. حجاب در خانواده یک اصل اخلاقی است که به حفظ حریم و سلامت روابط اعضای خانواده کمک می کند. در این پژوهش سعی شده با استفاده از روایات، احادیث، دیدگاه های اعتقادی، اخلاقی، تربیتی، رفتاری و نقش حجاب در جامعه مورد بررسی قرار می گیرد. این مقاله به روش کتابخانه ای و ابزار فیش برداری نوشته شده نتایج نشان می دهد که حجاب و پوشش به بهبود روابط خانوادگی، امنیت و کاهش تنش ها و از بروز بحران ها و آسیب های روانی ناشی از بی بندوباری، تامین کرامت و شخصیت اعضا جلوگیری می کند.

کلید واژه: حجاب، پوشش، خانواده، تربیت، روابط اجتماعی، آموزه های دینی

^۱ . طلبه سطح دو، مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، اهواز.

حجاب، بیش از آن که جنبه فردی داشته باشد، رفتاری اجتماعی است، یعنی انسان عاقل مکلف، در جمع و هنگام مواجهه با دیگران، از حیث پوشش، الزامات و محدودیت‌هایی را می‌پذیرد که میزان آن در فرهنگ‌ها و ادیان و جوامع، متفاوت است. حال این پرسش مطرح است که آثار حجاب بر روابط اجتماعی از منظر آموزه‌های دینی چیست؟ اگر این موضوع مورد تحقیق قرار گیرد میتوان بیان کرد که: در اسلام حجاب مانع گمراهی و خودنمایی و حافظ حرمت و از آداب عفت و حیا است. هدف اسلام از حجاب آن است که زن مسلمان با فراغت کامل بتواند وظایف و رسالت اساسی خویش را انجام دهد که حفظ نسل انسان، پرداختن به شئون خانه و خانه داری، تربیت کودک و اهمیت دادن به آن است. (انسیه فرنام و دیگران، ۱۴۰۱)

حجاب و پوشش به عنوان امری فطری و از زمان خلقت انسان با او همراه بوده آثار فراوانی در این زمینه نگاشته شده است از جمله :

زهره عسکری در مقاله ای درباره‌ی آثار تربیت حجاب در قرآن و روایات مکتب شهید سلیمانی (۱۴۰۳) معتقد است که: حجاب زن مسلمان به فتوای همه مراجع معروف تقلید در این زمان یکی از ضروریات دین است. براساس آیات و روایات، حجاب مورد نظر دین مبین اسلام یک بعدی نبوده، بلکه همه ابعاد و جوانب شخصیتی زن مسلمان را مد نظر قرار می‌دهد. اسلام یک نظام جامع برای تامین سعادت فردی و اجتماعی است و احکام اسلام باید سر جای خودش قرار گیرد و باهم پیاده شوند تا نتیجه حقیقی بدست آید.

حسین انصاریان در کتاب نظام خانواده در اسلام (۱۳۷۶) معتقد است که: زن در عین حجاب داشتن، می‌تواند مدارج تحصیلی، و طریق کمالات و فضایل را بیپیماید و اینکه حجاب مانعی برای او در راه رشد و ترقی است، وسوسه ای شیطانی و القا فکری غلط از جانب استعمارگران غارتگر، دزدان ناموس و هرزه های کشورهای غربی و شرقی است

فاطمه یوسفی در مقاله ای درباره ی آثار عفاف و حجاب در اسلام و جوامع اسلامی (۱۴۰۱) معتقد است که: حجاب و پوشش در تمای ادیان و مذاهب دارای جایگاه خاصی بوده و یکی از دلایل آن این است که حجاب و پاکدامنی امری فطری است به همین دلیل هر یک از ادیان به نوعی صورتی از حجاب را برای زن مقرر داشته است. بررسی عفت و حیا نیازمند توجه به جایگاه آن در اسلام به خصوص قرآن کریم است. این مقاله در صدد بررسی آثار حجاب بر روابط اجتماعی از منظر آموزه های دینی در تمام ابعاد اعتقادی، اجتماعی، تربیتی، اخلاقی می باشد و این به عنوان امتیازی است که سایر آثار معرفی شده به این مطلب اشاره نکرده اند.

مفهوم شناسی

۱. معنای لغوی حجاب

حجاب در لغت به معنای مانع، چیزی که بین دو چیز جدایی افکند، پوشاندن و پوشش (ستر) است. (جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج الغة و صحاح العربیه، ذیل واژه؛ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ذیل واژه؛ زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، ذیل واژه).

به پرده حائل میان قفسه سینه و شکم، «حجاب حاجز» می گویند. (تهانوی، محمد علی بن علی، موسوعه کشف الفنون و العلوم، ذیل واژه، چاپ رفیق العجم و علی دحروج، بیروت ۱۹۹۶) امروزه واژه حجاب در زبان عامه مردم و متون فقهی به معنای پوشش شرعی زنان به کار می رود. حجاب در لغت معانی مختلفی دارد؛ مانند پوشش، پرده، منع و آنچه میان دو چیز واقع شود (انوری ۱۳۸۱ ج ۳، ص ۲۴۶۸). در زبان عربی به ابرو از آن جهت حجاب میگویند که به عنوان پرده و مانعی برای چشم در برابر شعاع خورشید عمل میکند. دربان را نیز از آن جهت حاجب میگویند که مانع ورود میشود (ابن منظور ۱۴۱۴ ج ۱، صص ۲۹۸ و ۲۹) بر این اساس، حجاب مانع مآلقات طرفین با یکدیگر از راه حس المسه (روش قرآن در نهادینه سازی عفاف و حجاب سال سیزدهم / شماره ۴۹ / پاییز ۱۳۸۹) و باصره است. این مانع گاه معنوی است؛ مانند آنچه

قرآن کریم درباره ی شیوه‌های وحی بر نبی اکرم(ص) می‌فرماید: «وَمَا كَانَ لَبِشْرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ؛ هَيْجَ بَشَرٍ رَا نَسَزِدَ كِه خدَا بَا اُو سَخَن كُوِيء، مَكِر اَز رَاة وَحِي يَا اَز پِشْت حِجَاب غِيْب يَا رَسُوْلِي [چون فرشته] مِي فِرِسْتَد؛ پِس فِرِشْتَه بَه اِذْن اُو اَنچِه رَا بَخَوَاهد وَحِي مِي كِنْد؛» (شوري: ۵۱) و گاه مادي است مانند آنچه درباره ي شيوهي تعامل با همسران پيامبر آمده است: « وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ » (احزاب: ۵۳) (قرشي ۱۴۱۲: ج ۲، ص ۱۰۳؛ مصطفوي ۱۴۰۲: ج ۲، ص ۱۶۶)

معنای اصطلاحی حجاب

حجاب به معنای اصطلاحی و متداول، امروزی پوشش و ستر مخصوص بانوان است به طوری که سروگردن و برآمدگیهای بدن را بپوشاند. در واقع بانوی محجبه کسی است که به وسیله پوشش مناسب خود را در ستر و حجاب قرار میدهد و مانع از نگاه نامحرمان به خود می شود. پوشش زن در برابر بیگانه است. گو اینکه کتب فقهی از واژه ی حجاب به این معنی کمتر بهره گرفته اند و برای بیان این مقصود از واژه ی "ستر" استفاده کرده اند (مطهری ۱۳۷۳: ۷۹).

۲. معنای لغوی تربیت

تربیت از ریشه «رَبَّو» به معنای رشد و افزایش است. در لغت به فرآیند پرورش استعدادهای ذاتی اطلاق میشود. (معین، ۰۹۳۰، ص ۱۴۹)

معنای اصطلاحی تربیت

در نگاه اسلامی تربیت فرآیند هدایت انسان به سوی کمال است. رهبری معتقدند: «تربیت زن مسلمان باید همسو با کرامت ذاتی او باشد (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰ سخنرانی در جمع بانوان فرهیخته)

۳. معنای لغوی خانواده

خانواده در فارسی از «خان» (خانه) و «واده» (پسوند نسبت) تشکیل شده است. به معنای مجموعه افراد تحت یک خانوار (معین، ۰۹۳۰، ص ۱۹۴)

معنای اصطلاحی خانواده

در اسلام خانواده کانون تربیت و مهد مودت معرفی شده است. رهبر معظم انقلاب خانواده را «پایه ترین نهاد اجتماعی» میدانند (خامنه ای، ۰۹۳۵: پیام به کنگره ملی زنان)

۴. معنای لغوی روابط اجتماعی

در تعریف لغوی رابطه آمده است؛ هر نوع وابستگی و ارتباط که میان دو یا چند چیز وجود دارد. همچنین تأثیر و نفوذی که یک چیز در دیگری داشته باشد را رابطه می‌گویند (شعاری‌نژاد، علی‌اکبر؛ فرهنگ علوم رفتاری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵، ص ۳۴۵).

معنای اصطلاحی روابط اجتماعی

در حوزه جامعه‌شناسی، اصطلاح رابطه اجتماعی برای ترسیم شرایطی به کار می‌رود که دو یا چند نفر در رفتاری مشارکت دارند که در چارچوب آن، هر یک از آنان رفتار دیگری را به طرز معنا داری به حساب می‌آورد. در نتیجه رفتار مذکور بر همین اساس جهت‌گیری می‌شوند. (وبر، ماکس؛ اقتصاد و جامعه، عباس منوچهری و دیگران، تهران، مولی، ۱۳۷۴، ص ۳۱). روابط اجتماعی عبارت است از: «کنش و واکنش متقابل فرد و گروه‌های اجتماعی و ارتباط کامل فرد و اجتماع در روابط پایدار و حتی ناپایدار و کم پایدار با یکدیگر» (دادخواه، ۱۳۸۵: ۱۷). روابط اجتماعی متعدد و متنوع هستند. انسان‌ها و گروه‌های اجتماع در شبکه‌ای از روابط اجتماعی قرار دارند که تعیین حدود آن برای افراد جامعه به سادگی امکان‌پذیر نیست. دامنه روابط اجتماعی از روابط زن و شوهر تا روابط تولیدی را شامل می‌شود. یک فرد در محیط خانواده ممکن است با افراد خانواده با شیوه‌های متفاوتی در ارتباط باشد. همین فرد در محیط کار، کوچه، مسجد، سازمان‌های سیاسی و اقتصادی و در برخوردها و تماس‌های روزانه روابط اجتماعی متنوعی را پدید می‌آورد که حاصل آن امکان برقراری ارتباط و گذران زندگی اجتماعی و فردی است. اگر روابط بین افراد مبتنی بر اصول و نظم مشخص و مدونی صورت گیرد، موجب شکوفایی استعدادها و تأمین خواسته‌های آنها شده و سیستم اجتماعی از همبستگی و وفاق و سازگاری بیشتری برخوردار خواهد شد؛ ولی

۳. حفظ کرامت زن

بر اساس آنچه امروزه در میان مسلمانان فارسی زبان به کار می‌رود، مراد از حجاب، «پوشش اسلامی» است.^۲ و مراد از پوشش اسلامی زن، به‌عنوان یکی از احکام وجوبی اسلام، این است که زن، هنگام معاشرت با مردان، بدن خود را بپوشاند و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد. بنابراین منظور از حجاب پوشش است که مانع آشکار شدن جسم می‌شود.

یکی از اصول پذیرفته شده در مورد انسان، اصل کرامت انسانی است. انسان دارای حرمت است و حق دارد در جامعه به‌طور محترمانه زیست کند و کسی حق ندارد با گفتار و رفتار خویش حیثیت او را با خطر مواجه سازد. کرامت انسانی به زبان ساده ارزش ذاتی هر کدام از آدم‌هاست. به رسمیت‌شناسی کرامت بشر، یعنی احترام به جایگاه ویژه انسان‌ها که ما را از بقیه حیوانات متمایز می‌کند؛ چیزی که غیرقابل‌انکار است. آیه ۷۰ سوره اسراء به صراحت پیرامون این اصل صحبت می‌کند: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (به راستی فرزندان آدم را گرامی داشتیم، و آنان را در خشکی و دریا [بر مرکب‌هایی که در اختیارشان گذاشتیم] سوار کردیم، و به آنان از نعمت‌های پاکیزه روزی بخشیدیم، و آنان را بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری کامل دادیم. مطابق این اصل انسان باید بر حسب جایگاه انسانیت خود مورد احترام قرار گیرد و هرگونه تعرض به انسان مطرود است.

یکی از کارکردهای مهم حجاب، حفظ کرامت زن و احترام به جایگاه انسانی اوست. حجاب عامل مهمی در گران به‌تر شدن زن برای مرد و در نتیجه، به وجود آمدن عشق است که لذت بخش‌ترین عواطف انسانی است. نیاز به دوست داشتن و محبوب دیگران واقع‌شدن، یکی از نیازهای مهم هر انسان است.

اگر زنان از حجاب بی‌بهره باشند هر گونه توجهی به آنان جنبه شهوانی دارد در نتیجه ارزش‌های راستین آنان فراموش می‌شود. به همین جهت تا زمانی که جاذبه ظاهری دارند مورد توجه هستند و وقتی این جاذبه از بین می‌رود احساس، غربت پوچی و پشیمانی می‌کنند. هر قدر زن از

^۲ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش، ج ۱، ص ۴۰۲

شخصیت معنوی و زیبایی‌های درونی برخوردار باشد به همان میزان خود را از به نمایش گذاشتن زیبایی‌های ظاهری بی‌نیاز می‌بیند و احساس ارزشمندی بدون شروط دیگران پیدا می‌کند. پس حجاب رمز زیبایی شخصیت زن مسلمان است چنین زنی در خود کمبودی احساس نمی‌کند و ارزش خویش را در تن آرائی و خودنمایی و حرکات هوس‌انگیز نمی‌داند، هم‌چنان که در آیات قرآن بدان اشاره شده است. (تحریم، ۱۲)

احساس ارزشمند بودن در تقویت اعتماد به نفس و عزت نفس افراد بسیار مؤثر است توجه به مسئله‌ی حجاب نوعی ارزش‌گذاری برای زنان است، حاصل این ارزش‌گذاری رشد و پیشرفت زنان در اجتماع و به‌دنبال آن تقویت عزت نفس است. و در نتیجه سلامت روانی زنان و خانواده را به‌دنبال دارد. لذا توجه به زن و حفظ کرامت انسانی وی امری ضروری است. هر گونه نگاه جنسی و ابزاری به زن کرامت وی را خدشه‌دار کرده و آسیب‌های روحی و روانی بی‌شماری را برای وی به‌دنبال دارد.

۴. آرامش روانی

یکی از فلسفه‌های حقیقی وجوب حجاب، حفظ آرامش زن، حفظ جامعه از فساد و معنا بخشیدن به امنیت روانی زن در اجتماع با پیشرفت آن است. در این صورت، لازمه پوشیدگی و به اصطلاح حجاب زن در برابر مرد بیگانه یکی از احکام بدیهی در اسلام است و در قرآن کریم مکرر روی آن تاکید شده است. هدف از این پژوهش، نقش حجاب در امنیت روانی زن در اجتماع است. به طوری که نفس آدمی، دریایی از خواسته‌های او می‌باشد که از مهم‌ترین آن‌ها به خوراکی‌ها، امور جنسی و مال و مقام مربوط و بالاترین خواسته‌های مردان، نیاز به جنس زن است. در نتیجه، زنان باحجاب در جامعه ضمن این که از امنیت و آرامش بسیار زیادی نسبت به زنان بی حجاب برخوردار هستند، از آزار و خشونت و تعرض و برخوردهای زشت و آزار دهنده مردان هوس‌ران در امان خواهند بود. دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد که نقش حجاب در آرامش و امنیت روان زن از جمله؛ اطمینان قلب، استواری جامعه، زیبایی شخصیت، حجاب، تعادل در فطرت خود نمایی و تبرز، حفظ استواری خانواده، سلامت جسم و آسایش بیشتر، افزایش احساس خود

ارزشمندی، ارزشمند شدن زن می باشد. پژوهش حاضر به روش صورت توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است. (خواجه پور فیروز آبادی، مرضیه، مجله مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، بهار ۱۴۰۴، شماره ۷۰)

نتیجه

این پژوهش نشان می دهد که حجاب و پوشش اسلامی - که بهترین نمونه آن «چادر» به عنوان یادگار منبع عصمت و عفت، حضرت فاطمه زهرا (س) است - نه تنها مانعی در مسیر علم آموزی، رشد و کمال زن ایجاد نمی کند، بلکه او را از بسیاری خطرات و دام هایی که افراد هوس باز در مسیر دختران و زنان جوان قرار می دهند، مصون می سازد. حجاب با حفظ پاکدامنی، سلامت، عفت و حیا موجب می شود این ویژگی ها برای همسر یا، در صورت ازدواج نکردن، برای همسر آینده زن محفوظ بماند.

گرمی کانون خانواده، استحکام رابطه زن و شوهر، تداوم زندگی مشترک، آرامش قلبی مردان، اعتماد و اطمینان آنان به همسر خویش و پرهیز از توجه به زیبایی و زینت زنان بیگانه، همگی مرهون رعایت حجاب و پوشش توسط زنان جامعه است. زن می تواند در عین رعایت حجاب، مدارج علمی و معنوی را طی کند و باور به اینکه حجاب مانع پیشرفت زن است، القایی نادرست و وسوسه ای شیطانی از سوی استعمارگران و فرهنگ های منحرف غربی و شرقی است.

دسترسی بی حد و مرز مردان به زنان در عرصه های اجتماعی، تضمینی برای ثبات محبت و دلبستگی آنان به همسرانشان باقی نمی گذارد و می تواند موجب تضعیف زندگی خانوادگی شود. بنابراین، حجاب حافظ وقار، شخصیت، کرامت، اصالت و عظمت زن، و ضامن حفظ عزت فردی، تقویت اعتماد عمومی و ارتقای سلامت روابط اجتماعی است؛ به شرط آنکه مبتنی بر باور دینی و درونی سازی ارزش های اخلاقی باشد.

منابع:

*قرآن کریم

۱. آمدی، عبدالواحد بن محمد. غررالحکم و دررالکلم. قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۰ ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی. من لا یحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق..
۳. انوری، حسن. فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن، چاپ سوم، ۱۳۸۱.
۴. پاک‌نژاد، غلامعلی. اولین دانشگاه و آخرین پیامبر. تهران: انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
۵. طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۰.
۶. قرشی، علی اکبر. قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ قمری.
۷. خامنه‌ای، سیدعلی. «سخنرانی در جمع بانوان فرهیخته»، ۱۳۹۳.
۸. خامنه‌ای، سیدعلی. «پیام به کنگره ملی زنان»، ۱۳۹۵.
۹. رجبی، عباس. حجاب و نقش آن در سلامت روان. تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ: ششم، ۱۳۸۹.
۱۰. شبر، عبدالله. حق‌الیقین. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۸.
۱۱. شعاری‌نژاد، علی اکبر. فرهنگ علوم رفتاری. تهران: امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
۱۲. سیف‌الهی، محمد. مقاله روابط اجتماعی. تهران: ...، ۱۳۸۶.
۱۳. صدوق، محمد بن علی (ابن بابویه). من لا یحضره الفقیه. قم: ...، ۱۴۱۳ ق.
۱۴. طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان. تهران: ...، ۱۳۷۰.
۱۵. عباسی، ...
۱۶. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ ق.
۱۷. دهخدا، فرهنگ دهخدا. تهران: دانشگاه تهران، بی تا..
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر. تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.
۱۹. معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۰.

۲۰. مطهری، مرتضی. انسان کامل. تهران: صدرا، چاپ هفتم، ۱۳۷۳.
۲۱. -----، مسأله حجاب. تهران: صدرا، ۱۳۷۴.
۲۲. وبر، ماکس. اقتصاد و جامعه. ترجمه عباس منوچهری و دیگران. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۴.
۲۳. واحد، قره‌العین. درآمدی بر تاریخ بی‌حجابی در ایران. تهران: ...، بی تا..
۲۴. هاشمی رکاوندی، محمد. حجاب در اسلام. تهران: ...، ۱۳۷۹.

مقالات

۱. ستاری، علی و دیگران. «تبیین فلسفی نسبت میان حیا و حجاب و دلالت‌های تربیتی آن در تربیت اسلامی»، نشریه تربیت اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۴۵، پاییز ۱۴۰۲.
۲. صالحی، مهدی. «قرآن در نهادهای سازی عفاف و حجاب»، سال ۱۳، شماره ۴۹، پاییز ۱۳۸۹.
۳. سجادی، سیده زهرا و دیگران. «نقش حجاب مصونیت‌ساز و غیرت دینی بر آرامش روانی جامعه و تحکیم بنیان خانواده»، مجله معرفت و بصیرت اسلامی، شماره ۷، بهار ۱۴۰۴.
۴. غیرتمند سعید و دیگران. «آثار فردی و اجتماعی حجاب و نقش آن در امنیت اجتماعی» دوره ۲۰، شماره ۱۰۳، اسفند ۱۳۹۳.
۵. خواجه‌پور فیروزآبادی، مرضیه. «بررسی حجاب و عفاف در مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی»، مجله مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۷۰، بهار ۱۴۰۴.
۶. محسنی، سید غلامحسین. «گفتمان حقوقی»، جامعه المصطفی العالمیه، شماره ۲۱، بهار و تابستان سال نامشخص.